

УДК 930.85(477):351.85

DOI 10.32461/2226-3209.4.2025.351832

Цитування:

Головач Н. М. Збереження культурної спадщини України в умовах воєнного стану: формування національної стратегії. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2025. № 4. С. 39–45.

Golovach N. (2025). Preserving Ukraine's Cultural Heritage under Martial Law: Formulating a National Strategy. *National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald: Science journal*, 4, 39–45 [in Ukrainian].

Головач Наталія Миколаївна,
кандидат філософських наук,
доцент кафедри артменеджменту
та інформаційних технологій
Національної академії керівних кадрів
культури і мистецтв
<https://orcid.org/0000-0001-8931-4302>
ngolovach@dakkkim.edu.ua

ЗБЕРЕЖЕННЯ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СТРАТЕГІЇ

Мета статті – окреслити сучасний стан культурної спадщини України та дослідити формування ефективної стратегії її збереження в умовах воєнного стану. **Методологія дослідження** базується на використанні теоретичних методів дослідження, зокрема аналізу і синтезу для систематизації знань про сучасний стан культурної спадщини України в умовах воєнного стану, її цифровізації; порівняльний метод для виявлення ефективних практик охорони спадщини, зокрема релокації; узагальнення для формування висновків щодо загроз та стратегічних підходів до її збереження. **Наукова новизна** статті полягає в теоретичному обґрунтуванні стратегічних підходів до збереження культурної спадщини України, що враховують специфіку воєнного стану, загрози її існуванню та збереженню, а також потребу в адаптації національної системи охорони культурної спадщини до викликів сьогодення. Обґрунтовано роль культурної релокації та цифрових технологій у збереженні культурної спадщини, зокрема формування підготовлених кадрів закладів культури, здатних працювати із цими технологіями. **Висновки.** Повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України стало переломним моментом як для України, так і світу, оскільки виявилися прогалини міжнародно-правових механізмів захисту культурної спадщини. Масштаби руйнувань та цілеспрямованість ворожих атак вимагають розробки дієвих стратегій, здатних протистояти викликам сьогодення, інноваційних рішень для захисту культурної спадщини з використанням цифрових технологій для її збереження, фіксації воєнних злочинів, створення віртуальних копій для майбутньої відбудови тощо, що вимагає формування підготовлених кадрів у закладах культури. Також актуальним питанням залишається формування національної доктрини, так званої дорожньої карти із захисту культурної спадщини. Незважаючи на складні умови воєнного часу, діяльність закладів культури, зокрема й релокованих, та їх фахівців залишається досить важливою: вона не лише забезпечує фізичне та віртуальне збереження культурної спадщини, але й сприяє збереженню національної ідентичності.

Ключові слова: культурна спадщина, цифрові технології, оцифровування, стратегія збереження спадщини, культурна релокація, правовий захист, воєнний стан, заклади культури.

Golovach Nataliya, Ph.D (Philosophy), Associated Professor at the Art Management and Information Technology Department, National Academy of Culture and Arts Management.

Preserving Ukraine's Cultural Heritage under Martial Law: Formulating a National Strategy

The purpose of the article is to outline the current state of Ukraine's cultural heritage and to explore the formation of an effective strategy for its preservation in conditions of martial law. **The research methodology** is based on the use of theoretical research methods, in particular analysis and synthesis to systematise knowledge about the current state of Ukraine's cultural heritage in the context of martial law and its digitisation. A comparative method to identify effective heritage protection practices, in particular relocation. Generalisation was applied to form conclusions about threats and strategic approaches to its preservation. **The scientific novelty** lies in the theoretical justification of strategic approaches to the preservation of Ukraine's cultural heritage, taking into account the specifics of martial law, threats to its existence and preservation, as well as the need to adapt the national cultural heritage protection system to the challenges of today. The role of cultural relocation and digital technologies in preserving cultural heritage is substantiated, in particular the training of qualified personnel for cultural institutions who are capable of working with these technologies. **Conclusions.** The full-scale invasion of Ukraine by the Russian Federation was a turning point for both Ukraine and the world, as it revealed gaps in international legal mechanisms for the protection of cultural heritage. The scale of destruction and the targeted nature of enemy attacks require the development of effective strategies capable of meeting today's challenges, innovative solutions for the protection of cultural heritage using digital technologies for its preservation, documenting war crimes, creating virtual copies for future reconstruction, which requires the training of qualified personnel in cultural

institutions. Another pressing issue is the formation of a national doctrine, a so-called roadmap for the protection of cultural heritage. Despite the difficult conditions of wartime, the activities of cultural institutions, including those that have been relocated, and their specialists remain quite important, as they not only ensure the physical and virtual preservation of cultural heritage, but also contribute to the preservation of national identity.

Keywords: cultural heritage, digital technologies, digitisation, heritage preservation strategy, cultural relocation, legal protection, martial law, cultural institutions.

Актуальність теми дослідження. Руйнівні наслідки Другої світової війни спонукали світову спільноту шукати шляхи цілеспрямованого захисту культурної спадщини у міжнародному правовому полі, тим самим відбулися суттєві зміни у ставленні до культурної спадщини та архівів під час воєн. У свою чергу, досвід Другої світової війни показав важливість співпраці професіоналів, урядових та неурядових організацій. Реакцією спільноти на жахливі руйнації пам'яток стало створення «Агентства образотворчого мистецтва та архіву пам'ятників» у США (1943) та формування загонів «монументалістів» (*monuments men*) з американських та британських військ для збереження історичних і культурних пам'яток [1, с. 200].

Це заклало основи для розробки сучасних стратегій збереження культурної спадщини. Одним із досягнень у цьому питанні є підписання Гаазької конвенції (1954), яка була ратифікована Україною у 1999 році та мала на меті створення правових умов для запобігання руйнуванню та переміщенню культурних об'єктів. Проте можемо спостерігати, що в сучасних збройних конфліктах, незважаючи на міжнародне регулювання, культурні пам'ятки продовжують знищувати та викрадати, про що свідчать численні злочини Російської Федерації на території України [1, 194]. Тобто, внаслідок агресії Російської Федерації на території України, було виявлено прогалини у міжнародно-правових механізмах, зокрема Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту. Попри зобов'язання сторін утримуватися від ворожих актів стосовно культурної спадщини, грабунку та вандалізму, ці норми систематично порушуються [15, 51].

Також міжнародні організації, такі як ЮНЕСКО, часто не здатні повною мірою виконувати свої обов'язки через обмеженість юрисдикції на окупованій території. Однак існує і вузькопрофільна організація, а саме Міжнародний комітет блакитного щита (ICBS) (1996), який спеціалізується на захисті світової культурної спадщини, а Блакитний Щит України має реагувати на усі кризові ситуації, які можуть вплинути на стан культурної спадщини [1, 200].

Агресія Російської Федерації на території України призвела до масштабного руйнування

культурної інфраструктури та загрози втрати унікальних експонатів і фондів. Значна кількість закладів культури (музеї, театри, бібліотеки) опинилися під загрозою окупації чи руйнування, що зумовило необхідність їхнього переміщення в безпечні регіони України або за кордон. Культурна релокація в умовах воєнного стану стала одним із пріоритетних напрямів національної стратегії для збереження культурної спадщини України. Рішення про релокацію ухвалювалося через необхідність збереження культурного надбання, персоналу, матеріальних ресурсів та забезпечення безперервності діяльності [10].

А тому нині для українського суспільства одним із пріоритетних завдань є пошук інноваційних рішень для захисту і збереження культурної спадщини, де технології відіграють важливу роль.

Аналіз досліджень і публікацій. Проблематиці дослідження збереження культурної спадщини в умовах воєнного стану присвячені праці А. Берегельської [1], В. Мамедової [10], які окреслили проблеми збереження та захисту об'єктів культурної спадщини та особливості релокації закладів культури в умовах воєнного стану. Натомість С. Гаврилюк [2], О. Куцька, О. Герус, К. Куцька [8], Л. Сліпчишин [13] дослідили сучасні підходи до збереження культурної спадщини і захисту культурних цінностей, зокрема використання міжнародного досвіду в умовах воєнного конфлікту та досвід російсько-українського збройного протистояння (2014–2022).

Дослідженням цифрових технологій та діджиталізації архівних фондів, музейних та бібліотечних колекцій для збереження культурної спадщини, в тому числі і в умовах воєнного стану, займалися С. Доценко, О. Холтобіна [3], О. Тур, В. Шабуніна, В. Саранча [15] та ін.

Мета роботи – окреслити сучасний стан культурної спадщини України та дослідити формування ефективної стратегії її збереження в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні проблеми збереження культурної спадщини, її промоція, на думку О. Тур, В. Шабуніної, В. Саранчи, стають питанням національної безпеки, так як культурна «прошивка» формує ідентичність країни та її спроможність до

захисту. Адже, внаслідок агресії Російської Федерації на території України, вже пошкоджено або зруйновано понад 1500 об'єктів культурної спадщини та інфраструктури, а тому потреба в дигіталізації музейних, архівних і бібліотечних ресурсів стала нагальною. Тим паче, що разом із фізичною руйнацією об'єктів, також знищується облікова документація про музейні та архівні цінності [15, 51].

Наприклад, за даними Української бібліотечної асоціації (станом на квітень 2023 р.), постраждало понад 600 бібліотек, 90 музеїв та галерей. Були серйозно пошкоджені або зруйновані три національні та державні бібліотеки та близько 25 університетських бібліотек [1, 197]. Станом на кінець грудня 2024 року, за даними Міністерства культури та стратегічних комунікацій, збитків зазнали 2156 об'єктів культурної інфраструктури, з яких 382 (17,7%) були знищені. Найбільше постраждали об'єкти у Донецькій, Запорізькій, Київській, Миколаївській, Луганській, Харківській та Херсонській областях. Було розграбовано та вивезено експонати з території понад 40 музеїв [10, с. 127].

Починаючи з 2014 року, проблематика збереження культурної спадщини України обговорювалася на численних форумах, коли досліджувалася доля культурних цінностей Криму й Донбасу. З початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України фахівці сфери культури почали шукати можливості для захисту та збереження об'єктів культури, тим самим було:

- створено «Центр порятунку культурної спадщини» (2022) діяльність якого спрямована на залучення ресурсів для професійного захисту та підготовки до евакуації (переміщення) цінностей і колекцій;

- створено Штаб порятунку культурної спадщини України (2022) діяльність якого спрямована на порятунок спадщини, допомога у післякризовому відновленні тощо;

- проведено Міжнародний форум з безпеки культурної спадщини «Війна в Україні: битва за культуру» (2023), який став майданчиком для прийняття стратегічних рішень, зокрема розробки Національної доктрини із захисту культурної спадщини [15, с. 52].

На міжнародному форумі «Війна в Україні: битва за культуру» було узгоджено необхідність формування національної доктрини, так званої дорожньої карти із захисту культурної спадщини, яка має включати етапи функціонування в некризових умовах і

підготовку до кризи, реагування на кризу, стабілізацію та відновлення [1, 201].

Серед найбільш актуальних питань розглядалися:

- оцифрування та документування, що передбачає необхідність оцифрування предметів Музейного фонду України, Національного архівного фонду, нерухомих пам'яток та централізоване збереження оцифрованих даних із системою захисту інформації;

- системне документування втрат, пошкоджень та ризиків для відстеження і повернення викрадених цінностей;

- створення спеціальних підрозділів ЗСУ зі збереження культурної спадщини та проведення певних заходів для військових;

- створення каталогу викрадених об'єктів, наприклад, Червоного списку культурних цінностей України та розповсюдження інформації про нього;

- активізація діяльності Національного комітету Блакитного Щита тощо [1, 202].

Відповідно, О. Тур, В. Шабуніна, В. Саранча зазначають, що цифровізація, яку впроваджують заклади культури, направлена, в першу чергу, на онлайн-присутність, забезпечуючи цифрову доступність ресурсів та має такі переваги:

- збереження та захист культурної спадщини – оцифровані матеріали стають доступними онлайн, захищаючи оригінали від пошкодження, втрати або зношування;

- зручний доступ до інформації – користувачі можуть шукати та використовувати ресурси з будь-якого місця з доступом до інтернету;

- поширення знань та освіта – сприяє підвищенню культурного рівня суспільства, оскільки оцифровані колекції можуть інтегруватися в навчальні програми;

- швидкий доступ до інформації – пошук у цифрових базах даних займає менше часу;

- забезпечення довгострокового зберігання через використання спеціальних систем тощо [15, 53].

Разом з тим, європейські культурні інституції розглядають цифровізацію і як засіб розширення доступу, залучення нових аудиторій та посилення культурного впливу. Наприклад, фахівці музейних закладів в середньому оцифрували 65% своїх колекцій, а 80% тих, хто має колекції онлайн, публікують їх на власній онлайн-платформі та 35% також публікують їх на Europeana [1, 54].

Щодо пріоритетних завдань цифровізації у сфері культури України, то вони сфокусовані на розвитку матеріально-технічної бази та

підвищенні рівня інформатизації закладів культури, таких як театри, бібліотеки, музеї, культурні центри тощо. Ці завдання включають:

- впровадження інформаційних систем, призначених для обліку відвідувачів закладів культури та продажу квитків;
- безпосереднє оцифрування культурної спадщини;
- формування баз даних;
- створення інформаційних порталів та віртуальних музеїв;
- впровадження технологій доповненої та віртуальної реальності;
- формування єдиного інформаційного простору у сфері культури [3].

Нині збереження культурної спадщини, окрім фізичного, передбачає детальну документацію, фотограмметрію та лазерне сканування з метою забезпечення можливості подальшої відбудови [10]. В Україні архівам і бібліотекам допомагає компанія «Архівні інформаційні системи», яка з 2005 року працює над оцифруванням українських архівних і бібліотечних колекцій, що включає масове оцифрування, впровадження стандартів довгострокового цифрового зберігання, а також постачання сучасного обладнання для сканування, реставрації та консервації фондів [15, 54].

Однак А. Бергелська наголошує на тому, що у наукових архівах Національної академії наук України дуже повільно здійснюється створення цифрових копій через відсутність необхідного сучасного обладнання, що є загрозою збереження культурної спадщини. Наприклад, через відсутність цифрової копії був назавжди втрачений архів СБУ в Чернігові, що містив дані про репресованих і документи КДБ [1, 204].

Слід звернути увагу і на те, що завдяки міжнародній солідарності Україна отримала доступ до технологій для надійного зберігання оцифрованих джерел. У березні 2022 року цифрові копії документів українських архівів почали тимчасово передаватися на зберігання до британських хмарних сховищ. Активно працює міжнародний вебархів Saving Ukrainian Cultural Heritage Online, який за місяць зібрав понад 2600 сайтів закладів культури. Резервні копії цих даних зберігаються в хмарних сховищах Українського наукового інституту Гарвардського університету та Університету Альберти [1, 205].

С. Доценко й О. Холтобіна зауважують, що однією з першочергових проблем і найважливіших факторів збереження культурної спадщини за допомогою цифрових

технологій є необхідність цілеспрямованої роботи з формування підготовлених кадрів закладів культури, що передбачає:

- формування цифрових компетенцій, а саме формування медійно-інформаційної грамотності та розвитку інформаційної культури особистості;
- створення якісного цифрового контенту фахівцями закладів культури [3].

Для України питання збереження спадщини завжди було актуальним, а тому діють багато культурних ініціатив та організацій, які допомагають зберігати і розвивати національну культурну спадщину, серед яких:

- організація «Спадщина. Київ» виявляє, документує і популяризує історичні пам'ятки Києва, а також проводить заходи, на яких розповідає громадськості про важливість їхньої охорони;

- організація «Справжній Київ» висвітлює маловідомі історичні факти про архітектурні пам'ятки та культурні об'єкти столиці, привертає увагу громадськості до їхнього значення та необхідності збереження;

- організація «Українське товариство охорони пам'яток історії та культури» залучає населення до вивчення, збереження і популяризації пам'яток історії та культури України;

- організація «Архаїка» здійснює цифрове збереження пам'яток, використовуючи методи фотограмметрії, лазерного сканування та аерофотозйомки, а серед її проєктів – Preserving Ukrainian Legasy, спрямований на оцифрування археологічних артефактів та 3D History for Ukraine, метою якого є створення цифрових копій об'єктів археологічної спадщини під час війни;

- фонд «12 Вартових» опікувався відродженням культурної спадщини України, але з початком повномасштабного вторгнення Російської Федерації на територію України, розширив свою діяльність, включивши гуманітарну допомогу цивільним, військовим і переселенцям;

- фонд «Відродження» спрямовує свою діяльність на підтримку проєктів зі збереження та відновлення культурної і архітектурної спадщини країни;

- онлайн-ресурс «Бекет» присвячений збереженню та популяризації історико-культурної спадщини України [16].

А. Бергелська зазначає, що багато закладів культури завчасно провели певні види робіт по збереженню культурної спадщини, зокрема навесні 2021 року оновили свої «червоні списки» найцінніших фондів, які

підлягають пріоритетній евакуації. Деякі музеї, серед яких Харківський літературний музей, вивозили частину робіт до західних регіонів країни ще до повномасштабного вторгнення під виглядом «гостьових виставок». Проте фахівці музеїв України скаржилися на те, що Міністерство культури не потурбувалося завчасно про організацію евакуації експонатів, відзначали брак пакувальних матеріалів і тари, тим самим порятунок експонатів часто лягав на плечі працівників і волонтерів [1, 203].

Слід звернути увагу, що культурна релокація відбувалася у складних умовах і без належної організації. Переміщення потребувало значних зусиль, пов'язаних із транспортуванням, пошуком приміщень і фінансуванням. Заклади культури на прикордонних територіях часто не мали змоги організувати евакуацію через об'єктивні та суб'єктивні причини, що призвело до втрати значної частини фондів. Наприклад, Луганський обласний краєзнавчий музей релокували вперше ще у 2014 році до Старобільська, втративши понад 18 тис. унікальних експонатів через відсутність плану перевезення та часу. Діяльність було відновлено у 2015 році та з початком повномасштабного вторгнення музей було перерелоковано вдруге на Львівщину, а саме на базу Меморіального музею тоталітарних режимів «Територія Терору», де відновлені колекції було знову втрачено та у 2024 році було втретє релоковано до м. Києва. З 2022 року фахівці музею збирають матеріали та експонати, розробляють культурні та освітні проекти, присвячені спадщині Луганщини та працюють над відтворенням експонатів у цифровому форматі [10, 127].

Натомість Маріупольський краєзнавчий музей після окупації Маріуполя, було переміщено до Одеси, а основна частина колекції (близько 60 тис. експонатів) була втрачена, знищена або розграбована окупантами. Оцифрування частини колекції, розпочате у 2020 році, мало важливе значення для подальшої діяльності закладу. Музей активно використовує практику виїзних виставок, серед яких «Зруйнована, але не знищена...» (про культуру греків Надазов'я), «Вписані в історію - зруйновані війною» (фото свідчення руйнувань Маріуполя), «Азов – Янголи Маріуполя». Співробітники проводять онлайн-лекції та тематичні екскурсії. На початку 2025 року розпочалася робота зі створення електронного каталогу фондової колекції музею (етнографічної, художньої, документальної, археологічної тощо), що має

на меті збереження колекції та розслідування злочинів Російської Федерації [10, 128].

Слід зауважити, що окупація Маріуполя призвела до майже повного знищення або вивезення культурної спадщини та музейних фондів на непідконтрольні території. Профільне управління втратило доступ до фондів музеїв, які залишилися в Маріуполі, інформацію про які доводиться збирати з соціальних мереж та свідчень очевидців. Багато закладів культури Маріуполя продовжують свою роботу навіть після втрати фондів, адже вважають своїм пріоритетним завданням збереження української культури міста. Нині фахівці закладів культури Маріуполя продовжують заявляти про себе через різноманітні проекти як в Україні, так і за її межами [6].

Іванківський історико-краєзнавчий музей було зруйновано 25 лютого 2022 року внаслідок бомбардувань. Проте фахівцям музею вдалося врятувати частину колекції, зокрема близько 200 творів Марії Приймаченко. Ця подія посилила увагу громадськості до колекції, тим самим у 2024 році було представлено перший мультимедійний проєкт-шоу «Приймаченко. Рік дракона», де понад 20 картин художниці були перетворені на рухливі зображення за допомогою інноваційних цифрових технологій під музичний супровід гурту «Даха Брахма» [10, 130].

Прикладом успішної релокації став Національний художній музей України, який у 2022 році перемістив найцінніші експонати до західних регіонів країни та за кордон, оскільки мали попередній досвід, так як це була третя термінова евакуація після Помаранчевої революції та Революції гідності. Майже 40 тис. предметів мистецтва нині розташовані в різних місцях, зокрема за кордоном. Виставкова діяльність була перенесена за кордон, а кожен закордонний проєкт музею супроводжується каталогом. Слід підкреслити, що збірка наукових досліджень «In the Eye of the Storm. Modernism in Ukraine 1900–1930's» (2022) була визнана однією з 10 книг у своєму жанрі, які варто прочитати.

Для доступу до колекції музеїв активно використовує свій сайт та соціальні мережі (YouTube-канал, Facebook), публікуючи відео про колекцію, виставки та записи кураторських екскурсій [10, 129].

В. Мамедова зазначає, що для музейних установ, переміщених в інші регіони України, пріоритетними напрямками діяльності мають бути:

- відновлення втрачених експонатів;

- розробка інноваційних музейних практик;
- проведення виставок оцифрованих колекцій;
- створення цифрового ресурсу музейної колекції у відкритому доступі;
- посилення комунікації через соціальні мережі тощо [10, 131].

Нині в Україні спостерігається позитивна динаміка щодо створення спеціальних підрозділів ЗСУ для порятунку культурної спадщини. Наприклад, успішний адвокат В. Титич, який перебуваючи в лавах ТрО, ініціював створення підрозділу, який документує воєнні злочини та навчає військових планувати операції з урахуванням наявності об'єктів культурної спадщини. Враховуючи цей досвід, командувач ТрО ініціював створення штатного угруповання в межах ЗСУ, а саме спецпідрозділу на базі ТрО, що матиме повноваження діяти в зоні операції усіх військ [1, 206].

Наукова новизна полягає у теоретичному обґрунтуванні стратегічних підходів до збереження культурної спадщини України, що враховують специфіку воєнного стану, загрози її існуванню та збереженню, а також потребу в адаптації національної системи охорони культурної спадщини до викликів сьогодення. Обґрунтовано роль культурної релокації та цифрових технологій у збереженні культурної спадщини, зокрема формування підготовлених кадрів закладів культури, здатних працювати з цими технологіями.

Висновки. Повномасштабне вторгнення Російської Федерації на територію України стало переломним моментом як для України, так і світу, так як виявилися прогалини міжнародно-правових механізмів захисту культурної спадщини. Масштаби руйнувань та цілеспрямованість ворожих атак вимагають розробки дієвих стратегій, здатних протистояти викликам сьогодення, інноваційних рішень для захисту культурної спадщини з використанням цифрових технологій для її збереження, фіксації воєнних злочинів, створення віртуальних копій для майбутньої відбудови тощо, що вимагає формування підготовлених кадрів у закладах культури. Також актуальним питанням залишається формування національної доктрини, так званої дорожньої карти із захисту культурної спадщини. Незважаючи на складні умови воєнного часу, діяльність закладів культури, в тому числі і релокованих, та їх фахівців залишається досить важливою, так як забезпечує не лише фізичне та віртуальне збереження культурної

спадщини, але й сприяє збереженню національної ідентичності.

Література

1. Бергелська А. Проблеми збереження та захисту архівів, бібліотечних фондів й інших об'єктів культурної спадщини в умовах війни. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2023. Вип. 69. С. 193–214.
2. Гаврилюк С. Міжнародний досвід захисту культурних цінностей в умовах воєнного конфлікту. *Волинський музейний вісник*. Луцьк, 2022. Вип. 12. С. 3–9.
3. Доценко С., Холтобіна О. Цифрові технології для збереження зразків традиційної культури під час війни. *Традиційна культура в умовах глобалізації: виклики війни* : матеріали наук.-практ. конф. з міжнар. участю (Харків, 17–18 черв. 2022 р.). Харків : Друкарня Мадрид, 2022. С. 39–41. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/9933> (дата звернення: 25.10.2025).
4. Кузнецова Л., Кушнар'ов І. Віртуальні музеї України як засоби збереження історичної пам'яті в умовах війни. *Питання культурології*. 2024. Вип. 43. С. 142–155. DOI: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.43.2024.303042>.
5. Кузнецова Л. Музеї України в умовах російської збройної агресії. *Питання культурології*. 2023. Вип. 42. С. 182–194. DOI: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.42.2023.293774>.
6. Культура релокована. Спостереження. Інститут стратегії культури. URL: <https://isc.lviv.ua/kultura-relokovana/> (дата звернення: 27.10.2025).
7. Купрійчук В. Державне управління у сфері охорони культурної спадщини в умовах воєнного стану 2022–2023 рр. *Українська культура : минуле, сучасне, шляхи розвитку*. 2023. Вип. 45. С. 36–42. DOI: <https://doi.org/10.35619/ucpmk.vi45.635>.
8. Куцька О., Герус О., Куцька К. Культурно-історична спадщина в умовах війни: досвід російсько-українського збройного протистояння (2014–2022 рр.). DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-68>.
9. Мамедова В. М. Міжнародна культурна релокація як чинник формування інноваційних культурних практик. *Культурологічний альманах*. 2025. Вип. 1. С. 360–366. DOI: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.1.41>.
10. Мамедова В. Особливості релокації закладів культури в умовах воєнного стану. *Питання культурології*. 2025. Вип. 45. С. 125–135. DOI: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.45.2025.325040>.
11. Мамедова В. М. Проблематика культурної релокації в умовах повномасштабної російсько-української війни. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2024. № 4. С. 92–97. DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-3209.4.2024.322813>.
12. Новосад М. Г., Білоус С. І., Терешкун О. Ф., Борисевич Л. В. Руйнування культурної спадщини України умовах війни як проблема: філософсько-культурологічний аспект. *Освітній дискурс* : зб. наук. праць = *Educational discourse* : collection of

scientific papers / голов. ред. О. П. Кивлюк. Київ : Науково-інформаційне агентство «Наука-технології-інформація», 2022. Вип. 39 (1–3). С. 62–76.

13. Сліпчишин Л. Сучасні підходи до збереження культурної спадщини: зарубіжний досвід. *Актуальність збереження культурної спадщини України* : зб. наук. ст. Львів : СПОЛОМ, 2023. С. 31–39.

14. Тарангул Л. М., Чернікова І. В., Дрогомирецька Л. Р. Збереження історико-культурної спадщини України як чинник національної ідентичності. *Культурологічний альманах*. 2024. Вип. 1. С. 147–159. DOI: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.1.18>.

15. Тур О. М., Шабуніна В. В., Саранча В. І. Дигіталізація архівних фондів, музейних та бібліотечних колекцій як чинник збереження національної культурної спадщини України. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2023. № 3. С. 49–56. DOI: <https://doi.org/10.32461/2409-9805.3.2023.290983>.

16. Як зберегти українську культуру: 18 проєктів та ініціатив, до яких можна доєднатися. *#ШоТам*. URL: <https://share.google/ES9qsabVe29mVPVhE> (дата звернення: 23.09.2025).

References

1. Berehelska, A. (2023) Problems of preservation and protection of archives, library collections, and other cultural heritage objects in wartime. *Scientific works of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine*, 69, 193–214 [in Ukrainian].

2. Havryliuk, S. (2022) International experience in protecting cultural property in conditions of armed conflict. *Volyn Museum Bulletin*, 12, 3–9 [in Ukrainian].

3. Dotsenko, S., & Kholobina, O. (2022, June 17–18) Digital technologies for preserving examples of traditional culture during wartime. *Traditional culture in the context of globalisation: the challenges of war: materials from a scientific and practical conference with international participation*, Kharkiv, 39–41. Retrieved from: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/9933> [in Ukrainian].

4. Kuznetsova, L., Kushnarev, I. & Kushnarev, I. (2024) Virtual museums of Ukraine as a means of preserving historical memory in wartime. *Issues of Cultural Studies*, 43, 142–155. DOI: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.43.2024.303042> [in Ukrainian].

5. Kuznetsova, L. (2023) Museums of Ukraine in the context of Russian armed aggression. *Issues of Cultural Studies*, 42, 182–194. DOI: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.42.2023.293774> [in Ukrainian].

6. Culture relocated. *Observations*. (n.d.). Institute of Cultural Strategy. Retrieved from:

https://drive.google.com/file/d/1wurodNbHcaeMK2wgA4_62PmvDZ8_lAs/view [in Ukrainian].

7. Kupriichuk, V. (2023) State management in the field of cultural heritage protection under martial law in 2022–2023. *Ukrainian Culture: Past, Present, and Future*, 45, 36–42. DOI: <https://doi.org/10.35619/ucpmk.vi45.635> [in Ukrainian].

8. Kutska, O., Herus, O., & Kutska, K. (2022) Cultural and historical heritage in wartime: the experience of the Russian-Ukrainian armed conflict (2014–2022). DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-68> [in Ukrainian].

9. Mamedova, V. M. (2025) International cultural relocation as a factor in the formation of innovative cultural practices. *Cultural Studies Almanac*, 1, 360–366. DOI: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2025.1.41> [in Ukrainian].

10. Mamedova, V. M. (2025) Features of the relocation of cultural institutions under martial law. *Issues of Cultural Studies*, 45, 125–135. DOI: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.45.2025.325040> [in Ukrainian].

11. Mamedova, V. (2024). Problem of Cultural Relocation in the Conditions of a Full-Scale Russian-Ukrainian War. *Herald of the National Academy of Culture and Arts Management*, 4, 92–97 [in Ukrainian].

12. Novosad, M. H., Bilous, S. I., Tereshkun, O. F., & Borysevykh, L. V. (2022) The destruction of Ukraine's cultural heritage in wartime as a problem: philosophical and cultural aspects. *Educational discourse*, 39 (1–3), 62–76 [in Ukrainian].

13. Slipchyshyn, L. (2023) Modern approaches to cultural heritage preservation: international experience. *The relevance of preserving Ukraine's cultural heritage*, 31–39 [in Ukrainian].

14. Taranhul, L. M., Chernikova, I. V., & Drohomiretska, L. R. (2024) Preserving Ukraine's historical and cultural heritage as a factor in national identity. *Cultural Studies Almanac*, 1, 147–159. DOI: <https://doi.org/10.31392/cult.alm.2024.1.18> [in Ukrainian].

15. Tur, O., Shabunina, V., & Sarancha, V. (2023). Digitalisation of Archive Funds, Museum and Library Collections as a Factor of the Preservation of the National Cultural Heritage of Ukraine. *Library Science. Record Studies. Informology*, 3, 49–56. DOI: <https://doi.org/10.32461/2409-9805.3.2023.290983> [in Ukrainian].

16. How to preserve Ukrainian culture: 18 projects and initiatives you can join. (n.d.). *#Shotam* website. <https://share.google/ES9qsabVe29mVPVhE> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 30.10.2025
Отримано після доопрацювання 01.12.2025
Прийнято до друку 12.12.2025
Опубліковано 29.12.2025